

УДК 340.113.2

Юлія Назарук,*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ТЕОРЕТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВАЗАСТОСОВНОГО АКТУ

У статті проаналізовано сучасний стан проблеми форми, змісту, структури правозастосовних актів. Проводиться дослідження зовнішніх форм їх вираження, пропонується загальний алгоритм створення окремого правозастосовного акту.

Ключові слова: правозастосовний акт, структура правозастосовного акту, форма вираження правозастосовного акта.

Постановка наукової проблеми та її значення. Застосування норм права є кінцевою та найважливішою стадією праворегуляційної та правоохоронної функцій держави. Формальним вираженням такої діяльності є правозастосовні акти.

Проблема правильної та якісної побудови правозастосовного акту має реальне прикладне значення, оскільки в процесі здійснення правозастосовної діяльності центральне місце відіграють правові (юридичні) акти, які являють собою волевиявлення держави, її органів і посадових осіб, що формально обов'язкові для виконання.

Актуальність дослідження. Дослідженням питання композиції правозастосовного акту та його структури займалися правники І. Онищук, О. Осауленко, І. Кириленко, Т. Калиновська, Є. Шургіна та ін.

Мета та завдання статті. Метою дослідження є аналіз структури правозастосовного акту, його змісту та практичного значення.

Досягнення мети забезпечується реалізацією таких завдань:

- проаналізувати сучасний стан проблеми розроблення та формування правозастосовних актів;
- детально дослідити зовнішню форму вираження правозастосовних актів;
- сформулювати загальний алгоритм побудови правозастосовного акту для конкретної ситуації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Сучасну систему правових актів не можна уявити без правозастосовних актів. Застосування норм права має місце там, де адресати правових норм не можуть реалізувати свої передбачені законом права і обов'язки без посередництва компетентних органів.

За загальним правилом основною формою реалізації права суддями та іншими посадовими особами держави вважається застосування правових норм, що містяться в законах і підзаконних нормативних актах.

Юридичним підсумком правозастосовної діяльності є правозастосовний акт. У цих актах закріплюються, оформляються рішення, які були прийняті в процесі застосування права.

Правники визначають, що актом застосування норм права (правозастосовним актом) є державно-владний індивідуально визначений акт, який видається компетентним суб'єктом у конкретній юридичній справі на підставі відповідних правових норм з метою визначення наявності або відсутності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків конкретних суб'єктів [8, с. 160].

Правозастосовний акт, як правило, забезпечує виникнення та розвиток правовідносин у конкретній ситуації. Без таких юридичних фактів не може реалізуватися конкретна правова норма.

Правозастосовний акт необхідно розглядати і як акт-дію відповідного компетентного органу, і як акт-документ, у якому ця дія відображена.

О.В. Пунько зазначає, що у встановлених законом випадках він оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа), а в інших випадках він може бути як у вербальній (словесній) формі, так і у формі конклюдентних дій. Але зазначені форми мають єдину соціальну та юридичну природу. Словесний вираз, у свою чергу, може бути або усним, або письмовим. Правозастосовні конклюдентні дії відображаються у відповідних формально встановлених жестах, сигналах, знаках. Аналіз правозастосовної практики показує, що більшість актів застосування норм права оформлюються у вигляді письмового документа [2, с. 36].

З вищенаведеного, можна виокремити дві форми вираження правозастосовного акту: так звану словесну (усну) форму та письмову (у вигляді документа).

Яскравим прикладом усної (словесної) форми є нуліфікація – анулювання, визнання недійсним акта, закону; оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними; різновид грошової реформи, що проводиться в результаті сильної інфляції в разі різкого падіння купівельної спроможності грошей.

Nuncupatio, ōnis (f) (від nuncupāre – називати; оголошувати, урочисто промовляти; призначати спадкоємцем) – 1) називання; 2) обіцянка, обітниця, зобов'язання, призначення спадкоємця. Testamenta sua nuncupāre – виголошувати свій заповіт. Англ.: nuncupation – усний заповіт; nuncupative – усний. Франц.: nuncupation (f) – словесне призначення спадкоємця. Nuntius (m)

(від *nuntiāre* – оголошувати, повідомляти) – 1) вісник, посланець; 2) вість, повідомлення. *Nuntiātor* – заявник. *Nuntiāre fisco* – донести фіску (державній казні) на особу, яка щось винна [4, с. 278].

Тоді, коли словесна форма не несе в собі такого структурованого формального вираження, як письмова, вважаємо, що доцільно більше приділити уваги саме юридичному документу. Дослідженнями у сфері нормопроекування та проблематики створення нормативно-правових актів різної ієрархії проводили такі вчені, як І. Онищук, Р. Бержерон, Р. Чорнолуцький тощо. Однак учені більше приділили увагу створенню загального алгоритму побудови конкретної норми та нормативно-правового акту й оминули вивчення проблематики побудови правозастосовного акту попри те, що сьогодні ця проблема має велике прикладне значення в діяльності майже будь-якої структурної одиниці держави.

Будучи суддею, прокурором, слідчим чи просто посадовою особою, неодмінно доведеться щодня стикатися з тим, щоби грамотно, відповідно до закону, правильно застосувати той чи інший нормативно-правовий акт у конкретній ситуації. Результатом цієї діяльності безпосередньо буде правозастосовний акт. Текст такого акта повинен нести в собі зміст, що виражає вирішення певної проблеми в конкретній ситуації та в застосуванні чітко визначеної норми закону. З метою уникнення неточностей, двоякого змісту, що може призвести до негативних наслідків, на нашу думку, було б доцільно застосовувати деякі правила побудови юридичного тексту взагалі.

Центральне місце серед засобів гарантування якості правових актів посідають правила та прийоми техніки юридичного письма, метою яких є забезпечення оформлення змісту й форми нормативно-правових актів у процесі їх розроблення та ухвалення. Юридичний текст як письмовий носій правової інформації – одна з найважливіших життєвих форм виразу права. Залежно від функціональної мети юридичним текстам притаманна певна організація, принципи й правила виконання, стиль написання тощо. Правила юридичного письма спонтанно складаються в нашій країні, не маючи, по суті, традиції в минулому [7, с. 8].

У своєму дослідженні І.І. Онищук пропонує таке визначення терміну «юридичного письма»: це вид техніки написання, який використовується адвокатами, судьями, законодавцями для письмового вираження змісту нормативно-правового акту, оформлення юридичних документів, вираження правового аналізу юридичних прав і обов'язків.

Крім того, основними правилами юридичного письма, дотримання яких дає можливість забезпечити офіційно-діловий стиль, ясність (точність, однозначність), простоту та стиль мови нормативно-правового акту, Онищук І.І. вважає такі: відсутність емоційного забарвлення; зв'язність і послідовність викладу матеріалу; точність, ясність і простота викладу матеріалу.

Уся історія створення та існування правового акту, від задуму до реалізації приписів, ви-

значається його змістом: тими явищами життя, що він висвітлює (тема), позицією автора (ідея), цілями та завданнями, які він вирішує (проблема). Розглядаючи, наприклад, такий правозастосовний акт, як постанова про притягнення як обвинуваченого, можна дійти висновку, що темою є притягнення особи як обвинуваченого, ідеєю – залучення особи як обвинуваченого з конкретної статті Кримінального кодексу, проблемою – здійснення залучення особи як обвинуваченого у встановленому законом порядку. Одночасно необхідно зазначити, що форма має також значний вплив на зміст тексту цього правозастосовного акта [3, с. 20].

Власне, першоосновою чи одиницею будь-якого юридичного тексту є юридичний термін.

Перш за все під час створення правозастосовного акту слід взяти до уваги, що абсолютна більшість термінів, які використовуються в різних юридичних документах, «приходить» із нормативно-правових актів або доктринальних джерел.

Досить вагоме значення юридичному терміну у своїх дослідженнях приділяє І.І. Онищук. Так, зокрема, у науковій статті «Термінологія нормативно-правового акта» він звертає увагу на особливість кодифікованого терміну. Так званий кодифікований термін стає еталоном для використання в усіх законодавчих і підзаконних актах, діловій документації та сфері усної правової комунікації [9, с. 25].

Однак правники не відкидають і того факту, що значний масив юридичних термінів може і не фіксуватися в нормативно-правових актах, однак при цьому мати певну наукову дефініцію.

Поряд із тим, що юридичних термінів в юридичній науці чимало, нерідко під час побудови правозастосовного акта виникають труднощі з вирішенням вузькоспеціальних питань (зокрема, часте повторення спільнокореневих слів). У цій ситуації правники рекомендують керуватися правилом максимального обмеження використання вузькоспеціальних термінів, тому що повністю уникнути їх вживання на практиці неможливо.

Другою позицією в алгоритмі побудови правозастосовного акта є врахування його структури.

Структурну модель літературного твору юридичного характеру, в тому числі і правозастосовного акта, можна уявити у виді ядра, відточеного декількома оболонками. На зовнішній оболонці розташовується словесний матеріал, з якого безпосередньо складається твір. Необхідність органічно поєднати словесну оболонку з духовним ядром, зробивши її гранично прозорою для нього, виразною і зрозумілою, приводить до появи в структурі двох проміжних оболонок, які найбільш часто називаються внутрішньою і зовнішньою формою. Таким чином, у структурі тексту можна виділити змістовний і формальний елементи, які виражають, відповідно, зміст і форму. Зміст структури твору втілюється в ядрі, а форма – у внутрішній і зовнішній структурах. Звичайно, реально форма і зміст є нероздільними, тому що форма – це ніщо інше, як зміст буття, яке безпосередньо

сприймається нами, а зміст – це ніщо інше, як внутрішня сутність цієї форми [3, с. 20].

О.І. Осауленко зазначає, що у юридичній літературі дотепер не вироблено єдиного підходу до питання про загальні підстави композиційної побудови всієї різноманітності чинних правозастосовних актів і класифікації всіх композиційних систем. Так, окремі автори в структурі (фактично в композиційній побудові) правозастосовного акта виділяють вступну, констатуючу (описову), мотивувальну та резолютивну частини. Інші вважають, що акти містять тільки три основні елементи: вступну, описово-мотивувальну та резолютивну частини без надання відносної автономії описовій і мотивувальній частинам. Є і такі автори, які вважають, що структура актів складається з двох частин: вступної та описової [3, с. 21].

Аналіз реалій сьогодення свідчить, що органи державної влади та інші суб'єкти правотворчості не мають чіткого уявлення про об'єктивні потреби та напрями правового регулювання, у тому числі щодо вибору форм зовнішньої об'єктивізації норм права [6, с. 98].

Вищезазначені варіанти побудови акту слід віднести до класичних. Однак все ж таки необхідно відзначити те, що правозастосовний акт дещо виходить за межі класичних композицій, оскільки здебільшого форма та зміст безпосередньо повинні бути прописані законодавцем у нормативно-правовому акті. Зокрема, це можуть бути рішення суду, процесуальні документи, передбачені КПК тощо. Наведені приклади документів мають чітко визначену структуру, у процесуальних кодексах визначені їх просторові та часові межі поширення та визначене коло осіб.

Однак проблема структурних елементів правозастосовного акта загалом здебільшого законодавцем не визначена. На практиці досить часто виникають труднощі із формування складників документа. Тому пропонуємо, виходячи з конкретної ситуації, користуватися класичними композиціями юридичного документа, запропонованих правниками, з урахуванням стилістики тексту та юридичного письма. Не буде недоліком, якщо той чи інший правозастосовний акт (у тому разі, коли його структурні складові частини чітко не визначені законом) буде містити додатковий елемент композиції, якщо він буде конкретизувати зміст документа або рішення конкретної проблеми.

У контексті розкриття особливостей правозастосовних актів важливим є питання визначення їхньої природи, тому що це залишається актуальним для правової теорії та практики.

Під час визначення концептуальних проблем правозастосування слід виходити з того, що наше суб'єктивне мислення та об'єктивний світ підпорядковані одним і тим же законам і тому не можуть суперечити один одному у своїх результатах, а повинні узгоджуватись між собою. Тому система вивчення реалізації локальних нормативно-правових актів містить соціальне призначення локальних нормативно-правових актів, результати дії (впливу) їх на суспільні відносини, цінність правозастосовних актів [5, с. 188].

Застосовуючи норму права, застосовують нормативне правило, яке має загальний характер. Правозастосовувач, керуючись вимогами правових норм і співвідносячи з ними конкретну життєву ситуацію, зобов'язаний обирати законний, справедливий, доцільний та обґрунтований індивідуальний варіант її вирішення у формі правозастосовного акта. Правозастосовний акт – сполучна ланка такого комплексу елементів правових засобів, як «норми права – юридичні факти – правові відносини – акти реалізації», за допомогою яких забезпечується вирішення конкретної життєвої ситуації на основі мети, закладеної в нормі права.

Висновок

У сучасному житті значну роль відіграють правозастосовні акти. Практика правозастосування тієї чи іншої процесуальної/матеріальної норми права свідчить про те, що якість правозастосовних актів значною мірою залежить від правильної побудови правозастосовного акта та вдало підібраної зовнішньої форми його вираження. Існує дві форми вираження правозастосовного акта: усна та письмова. Письмова форма має містити елементи, які прямо передбачені законодавством (наприклад, вирок суду), або елементи, які лише в загальному вигляді окреслені законодавством (наприклад, рішення міської ради про виділення земельної ділянки для будівництва дитячого садка). Окремих теоретичних і практичних напрацювань потребує техніка створення правозастосовних актів.

Список використаних джерел:

1. Осауленко О.І. Місце правозастосовних актів у системі правових актів / О.І. Осауленко // Держава і право. Юридичні і політичні науки / гол. редкол. Ю.С. Шемшученко. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2010. – Вип. 49. – С. 16–21.
2. Пунько О.В. Структурна побудова правозастосовних актів / О.В. Пунько // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2014. – № 4. – С. 36–40.
3. Осауленко О.І. Композиція правозастосовних актів / О.І. Осауленко // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 19–23.
4. Багатомовний юридичний словник-довідник / [І.О. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 543 с.
5. Форманюк В.В. Реалізація локальних нормативно-правових актів / В.В. Форманюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – С. 184–189.
6. Форманюк В.В. Правова природа локальних нормативно-правових актів / В.В. Форманюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – С. 98–103.
7. Поняття та особливості техніки юридичного письма в нормативно-правовому акті / І.І. Онищук // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – № 559. – С. 5–11.
8. Теорія держави та права: [навч. посібник]. – 4-е вид., доп. і перероб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
9. Онищук І.І. Термінологія нормативно-правового акта / І.І. Онищук // Право і безпека. – 2010. – № 5. – С. 25–29.

В статье проанализировано современное состояние проблемы формы, содержания, структуры правоприменительных актов. Проводится исследование внешних форм их выражения, предлагается общий алгоритм создания отдельного правоприменительного акта.

Ключевые слова: правоприменительный акт, структура правоприменительного акта, форма выражения правоприменительного акта.

The article analyzes the current state of the problem of form, content and structure of the law enforcement regulations. There is an ongoing research on external forms of its expression; the general algorithm is given to create a separate act of law enforcement.

Key words: enforcement act, structure-law act, form of expression enforcement act.

